

Свангеліє вчить, що царства, поділені всередині, впадуть[12]. – *Gospel teaches us that the kingdoms divided from inside will fall* [14].

Ще однією характерною рисою комунікативної поведінки політика є поширене вживання лексики зниженого регістру: колоквиалізмів і сленгу, що є своєрідним вербальним сигналом «члена команди», «своїї людини» і тому сприяє встановленню дружніх і довірчих взаємин з аудиторією. Психологічним підґрунтям виникнення сленгу є прагнення певних соціальних груп до самоідентифікації, що реалізується в бажанні вразити співрозмовника неординарністю й експресивністю мовлення [3, с. 152]. Очевидно, що вживання експресивно забарвленої лексики *ксива*, яка зазвичай є ознакою кримінального середовища, створює асоціативні зв'язки з правовими порушеннями посадовців. Стилістичний ефект посилюється лексею розмовного регістру *побори*: *А яка різниця підприємцю, з якою «ксивою» до нього прийшли за «поборами»?*[12] – *And does entrepreneur care what officials have come for extortion?*[14]

Як правило, для відтворення сленгу вживаються транскрипція, транслітерація, експлікація і калькування [10, с. 95]. У нашому прикладі, на жаль, специфічне стилістичне забарвлення обох лексем не збережені, у перекладі спостерігаємо у першому випадку узагальнення поняття *what officials*, в другому – вживання нейтрального еквівалента *extortion* – *вимагання*.

Схожу стратегію спостерігаємо у перекладі наступного приклада:

І це, до речі, палкий привіт тим, хто (...) радить нам «федералізуватися» [12]. – *It is a message to those people (...) who advise us to «federalize»* [14]. Також колоквиалізм зниженого регістру замінюється на нейтральний відповідник. Ще один приклад ілюструє вживання калькування в цільовій мові: *Це було останнє «до побачення» від України Радянському Союзу* [12]. – *It was the last «goodbye» from Ukraine to the Soviet Union* [14].

Враховуючи вищезначене, ми можемо дійти висновку, що промови президента України характеризуються вживанням різноманітного арсеналу стилістично-маркованих засобів, прагматичний ефект яких зберігається у перекладі.

Література:

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
2. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Междунар. Отношения, 1974. – 216 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
5. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. Учебное пособие / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – М. : Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
6. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: дис. ...доктора филол. наук: 10.02.01/ Шейгал Елена Иосифовна. – Волгоград, 2000. – 440 с.
7. Юрковская Е. А. Манипулятивный потенциал образной идиомы в дискурсе редакционной статьи / Елена Александровна Юрковская // Вестник Иркутского гос. лингв. ун-та. – 2014. – № 1(26). – С. 176–182.
8. Dijk T.A. van. Political discourse and ideology [Електронний ресурс] / Teun A. van Dijk. – 33 p. – Режим доступу : <http://www.discourses.org/OldArticles/Political%20Discourse%20and%20Ideology.pdf>
9. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doceonline.com>
10. Newmark P. Approaches to Translation / Peter Newmark. – NY, London : Prentice Hall, 1988. – 200 p.

Список ілюстративного матеріалу:

11. Порошенко П. Виступ Президента України Петра Порошенко перед повним складом Сенату та Палати громад Парламенту Канади [Електронний ресурс]. – 17.09.2014. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31244.html>
12. Порошенко П. Позачергове послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – 27.11.2014. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31656.html>
13. Poroshenko P. Speech of the President at the joint session of the Canadian Parliament [Електронний ресурс]. – 17.09.2014. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/en/news/31244.html>
14. Poroshenko P. President's extraordinary message to Verkhovna Rada [Електронний ресурс]. – 27.11.2014. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/en/news/31656.html>

УДК 81'255.4:821.111

Т. П. Андрієнко,

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м Київ

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛИ О.ГЕНРІ «THE LAST LEAF»/«ОСТАННІЙ ЛИСТОК»)

Переклад як єдність процесу й результату дискурсотворчої діяльності досліджується через зіставлення складових концептів вихідного й цільового текстів, виявляються когнітивні механізми перекладацької діяльності, зокрема, стратегії й тактики перекладу.

Ключові слова: когнітивне моделювання, художній переклад, концепт тексту, стратегія перекладу, тактика перекладу.

Перевод как единство процесса и результата дискурсотворческой деятельности исследуется через сопоставление составляющих концептов исходного и целевого текстов, выявляются когнитивные механизмы переводческой деятельности, в частности, стратегии и тактики перевода.

Ключевые слова: когнитивное моделирование, художественный перевод, концепт текста, стратегия перевода, тактика перевода.

Translation as a unity of process and result viewed as discourse creation activity is investigated through the comparison of the components of the source and target texts concepts. The methodological basis of this research has been laid down by the achievements of cognitive linguistics and text linguistics which have developed the understanding of text as a concept – multidimensional cultural and meaningful dynamic socio-psychic formation in the collective consciousness, objectified by the language signs. Developing the notion of translation as a three-stage process, the cognitive content of each stage of translation is presented in the following way: (1) the interpretation phase – transformation of the original text language semantics into a cognitive structure – an integrative conceptual image of the original – the concept of the text; (2) conceptual transfer – the projection of the source text concept onto the worldview of the target language, detection of zones of identity, compatibility or lacunas and

search for the ways to fill them in. This is aimed at forming a global strategy of translation and creation of conceptual structure of the target text; (3) the implementation stage involves the correlation of integral text concept with discrete linguistic reality of the source text, detection of the fragments that require translator's strategic decisions, definition of local strategies, tactics and techniques of translation, resulting in the selection and use of translation counterparts and transformations.

Comparative cognitive analysis of the original and Ukrainian translation of «The Last Leaf» by O. Henry has discovered the most complete retention of the denotative conceptual core and the value stratum, with the depletion of imagery and associative array – the result of implementation of the strategy of content rather than artistic form.

Keywords: *cognitive modeling, literary artistic translation, text concept, translation strategy, translation tactics.*

Із затвердженням антропоцентричної парадигми у сучасній гуманітарній науці переклад осмислюється як діяльність мислячого пристрасного суб'єкта. Не заперечуючи твердження про дуальність об'єкту перекладознавчих досліджень – «переклад як процес» і «переклад як результат» [1, с. 5; 10, с. 13], і розуміючи переклад як особливий вид дискурсу, вважаємо за доцільне визначити його як процес і результат дискурсотворчої діяльності, спрямований на відтворення когнітивно-комунікативних характеристик тексту оригіналу в іншій (мовній) культурі. Усвідомлення перекладу як єдності процесу й результату відкриває можливість реконструювати сутнісні властивості процесу перекладу за даними аналізу його результату.

У перекладознавстві сформувалося уявлення про переклад як процес, що складається з трьох основних етапів: аналізу (декодування, інтерпретації), транспозиції (транскодування, перетворення) і синтезу (реконструкції) [5, с. 241; 6, с. 46]. Наголошується, що окрім операцій аналізу й синтезу, перекладач виконує також операцію перекодування [6, с. 157]. **Метою цієї статті** є когнітивне моделювання перекладу на матеріалі тексту класичного прозового твору. Методологічною основою цієї розробки стали здобутки концептології та лінгвістики тексту, завдяки яким створено польову модель концепту [3; 4; 8] і лінгвістики тексту, де сформувалося уявлення про текст як концепт [2; 9], що відповідає розумінню концепту як багатомірного культурно-значущого динамічного соціопсихічного утворення у колективній свідомості, яке об'єктивується мовними знаками [7, с. 16]

Розвиваючи концепцію перекладу як трьохфазного процесу, когнітивний зміст кожного з етапів перекладу уявляємо таким: (1) етап інтерпретації полягає у трансформованні мовної семантики вихідного тексту в когнітивну структуру – інтегративний концептуальний образ оригіналу – концепт тексту; (2) на другому етапі здійснюється проектування концептуального образу вихідного тексту (ВТ) на картину світу мови перекладу (КС МП), виявлення зон ідентичності, сумісності та лакуарності, пошук способів заповнення лакун, інтеграції до КС МП. Цей етап спрямований на формування глобальної стратегії перекладу і створення концептуальної структури цільового тексту (ЦТ); (3) третій етап – етап імплементації – передбачає співвіднесення цілісної ідеальної концептуальної структури ЦТ із дискретною мовною реальністю ВТ, визначення фрагментів тексту, які вимагають стратегічного рішення перекладача, визначення локальних стратегій, тактик та прийомів перекладу, результатом чого стає підбір відповідників та здійснення міжмовних трансформацій.

Проілюструємо запропоновану модель шляхом аналізу новели О. Генрі «The Last Leaf» та її перекладу на українську мову «Останній листок», виконаного М. Дмитренком.

Результатом інтерпретації тексту є формування концепту тексту, який являє собою інтегративно-комплексний мега-концепт [2]. Структуру такого концепту, керуючись методикою польового моделювання концепту, уявляємо як ментальне утворення з ієрархічною структурою, ядром якого є понятійна складова, а периферію складають асоціативно (перцептивно-) образний та ціннісний (валоративний, значущісний) [8, с. 49].

Понятійне ядро концепту художнього тексту складає денотативна (змістовно-фактуальна) інформація: сюжетно-композиційні характеристики, кількість персонажів, їхні основні демографічні (вік, стать) та соціальні характеристики. Ця інформація об'єктивується мовними знаками, вона експліцитно представлена в тексті оригіналу є загальною для всіх інтерпретаторів тексту, принаймні у своїх прототипових характеристиках. Асоціативно-образний адстрат концепту формують сенсорні образи персонажів (уявлення їх зовнішності, голосу, рухів тощо), стосунків між ними, а також образи природи, інтер'єру тощо. Ці асоціації є здебільшого індивідуальними, вони зумовлені текстом лише частково і формуються на основі досвіду інтерпретатора, його картини світу. Ціннісний складник концепту художнього тексту складає ідейний зміст твору, його суспільно-політична й художня цінність, а також індивідуальне усвідомлення значущості тексту або його ситуацій, персонажів і т.п. для певного читача чи групи. Оцінна інтерпретація є водночас індивідуальною і соціально зумовленою, заснованою на суспільних цінностях, ідеології, ідейних настановах, естетичних смаках.

Завдання перекладача полягає у виявленні найповнішого спектру ознак цього мегаконцепту, можливих інтерпретацій, які відповідають авторському задуму і не лише (Умберто Еко пише: «з нашим досвіді автора, якого перекладають на інші мови, я постійно відчував конфлікт між необхідністю в тому, щоб переклад був «вірний» написаному мною, і хвилюючим відкриттям того, як мій текст міг (а часом і повинен був) перетворитися, втілюючись в словах іншої мови» [11, с. 14]).

Денотативний складник концепту тексту «The Last Leaf» досить простий, як і властиво малим та середнім жанрам літератури: чотири дійові особи – дві молодих художниці-подруги, старий художник і лікар, місце дії Грінвіч Вілідж, нехронологічна композиція, ледь відчутний зав'язок (згадка про намір Бермана створити шедевр), неочікувана розв'язка, – створюють ефект легкості сприйняття. Асоціативно-образний складник ґрунтується частково на описах і характеристиках, представлених у тексті, але частина асоціацій пов'язані з американською реальністю (географічні реалії, архітектура, соціальні реалії), що може становити проблему перекладу. Ціннісно-оцінний складник спирається на низку загальних цінностей: уявлень про цінність людського життя, любов до ближнього, ціль мистецтва, духовну красу на протигагу тілесній.

На першому етапі перекладу концепт тексту являє собою недискретне ідеальне утворення. Далі перекладач співвідносить його з мовною картиною світу цільової аудиторії, намагаючись «побачити його очима читача». Це порівняння виявляє можливі несумісності, лакуарність, розбіжність ціннісних інтерпретацій, які можуть вплинути на результат перекладу. Внаслідок транспонування концепту ВТ на КС МП виникає орієнтовний образ ЦТ, на основі чого перекладач формує глобальну стратегію перекладу. Глобальна стратегія, на нашу думку, поєднує в собі когнітивну і телеологічну складову – концептуальний образ ЦТ і програму його реалізації.

На етапі «розгортання» концепту ЦТ у мовну реальність, перекладач постійно зіставляє його з ВТ, виявляючи зони з підвищеною інформаційною ентропією – реалії, стилістичні прийоми тощо, – і обирає локальні стратегії їх перекладу. Локальна стратегія зумовлює вибір тактики, якою визначаються елементи змісту і мовної форми конкретного мовного знаку, що підлягають відтворенню в перекладі. Як наслідок, перекладач обирає міжмовні відповідники, прийоми перекладу, трансформації, які дозволяють реалізувати задум перекладача.

Сприймаючи переклад як єдність процесу і результату, за текстом перекладу можемо виявити сутнісні риси його процесу, такі як визначені проблеми, обрані стратегії і прийняті перекладацькі рішення.

Порівнюючи оригінал тексту «The Last Leaf» і його україномовний переклад, можна констатувати, що денотативний компонент концепту не зазнав істотних змін: фабула, композиція, кількість персонажів, їхні соціально-демографічні, фізичні й професійні характеристики залишилися без змін. Щоправда, дещо змінилися образні характеристики, і це зумовлено іноді вибором стратегії (змісту на протиположності художній формі), а іноді розбіжностями в мовних КС, які не були компенсовані.

Так, майже буквальний переклад опису архітектури району, який вподобали художники, не передає його зубожілої, побутової занедбаності, а відповідно, й іронії автора, який твердить, нібито художників вабили архітектурні принади району, а потім вже – низькі ціни: *So, to quaint old Greenwich Village the art people soon came prowling, hunting for north windows and eighteenth-century gables and Dutch attics and low rents. – Отож люди мистецтва незабаром налетіли в старий чудернацький Грінч-Віллідж у пошуках вікон, що виходять на північ, гостроверхих дахів XVIII століття, голландських мансард і низької квартирної платні.* В перекладі цього фрагменту можна простежити дію локальної стратегії модернізації: відповідники, найближчі до слів оригіналу за денотативним значенням, викликають інші асоціації, що радше нагадує сучасний історичний та комфортний район міста, ніж «колонію» митців, що ледве перебиваються дріб'язковими заробітками. Тож менш контрастно виступає одна з основних ціннісних опозицій «матеріальна бідність :: духовне багатство».

Так само дещо змінюються образні характеристики персонажів і метафорика тексту. Відмовившись від відтворення іншомовного акценту Бермана (локальна стратегія відтворення змісту), перекладач збіднює асоціативний звуковий фон твору і рельєфність образу персонажа: «*Some day I will haint a masterpiece, and ye shall all go away. Gott! yes.*» – «*Колись я намалую шедевр, і ми всі виберемося звідси. їй-бо, виберемося!*». Іронія, яка «оживляє» епізодичний образ лікаря, так само зникає через «смысловий» переклад: «*I will do all that science, so far as it may filter through my efforts, can accomplish.*» – «*Я зроблю все, що тільки може наука, зняряддя якої я є.*» Деяка неконгруентність асоціативно-образного шару концепту ЦТ виявляється і в тому, що *Mr. Pneumonia*, персоніфікація хвороби як істоти чоловічого роду, в українській мові представлена іменником жіночого роду – *Містер Пневмонія*. Ці та деякі інші перекладацькі рішення призвели до певної зміни і збіднення перцептивно-асоціативного адстрату концепту ВТ при його проектуванні на когнітивні структури МП, що може бути зумовлене розбіжностями в КС вихідної та цільової мов, трансформаціями КС з часом, ігноруванням смислової двоплановості образних виразів. Водночас змінився і стиль перекладу, який не повною мірою передає багатство стилю оригіналу.

Щодо оцінно-ціннісного складника концепту оригіналу й перекладу, порівняння виявляє ізоморфність основних ціннісних настанов; це пов'язано з тим, що більшість ціннісних шкал і орієнтирів, за якими оцінюються персонажі, дії й події новели, є загальнолюдськими, або, принаймні, спільними для культур, що мають християнське коріння: найвища цінність, на якій ґрунтується ідейний зміст твору – любов і жертвність заради ближнього, протиставлення зовнішньої некрасивості і внутрішньої краси, матеріальної бідності й духовного багатства, розуміння ролі мистецтва у суспільстві. Це свідчить про адекватне, в цілому, відображення оцінно-ціннісного змісту оригіналу в перекладі, за винятком певних втрат, про які йшлося вище (іронії, інтенсивності/експресивності оцінки).

Тож порівняльний аналіз когнітивного плану оригіналу й перекладу новели «The Last Leaf» на українську мову виявив найповніший збіг денотативного й ціннісного планів, при збідненні асоціативного спектру, звуженні інтерпретаційного потенціалу і неповному відтворенні стилевих характеристик. Дослідження також виявило певну «резистентність» когнітивної структури тексту, оскільки зміни асоціативно-образного плану не перешкодили адекватній передачі ціннісного (ідейного) змісту твору.

Запропонований підхід до перекладу як єдності процесу й результату дискурсотворчої діяльності дозволяє аналізувати когнітивні механізми перекладацької діяльності, а також моделювати співвідношення оригіналу й перекладу за когнітивними ознаками. Перспективою дослідження вважаємо поширення запропонованої методики на інші типи текстів.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Леонид Степанович Бархударов М., «Междунар. отношения», 1975. – 240 с.
2. Буянова Л.Ю. Текст как концепт [Электронный ресурс] / Л.Ю. Буянова // Текст как единица филологической интерпретации – Режим доступа: <http://www.univer5.ru/yazykoznanie/tekst-kak-edinita-filologicheskoy-interpretatsii/Page-32.html>
3. Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003 – Вып. 24 – С. 5–12.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград, 2002. – 477 с.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Учебное пособие / Вилан Наумович Комиссаров. – М.: ЭТС. – 2004. – 424 с.
6. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода (на материале испанского языка) : Моногр. / Зинаида Давидовна Львовская. – М.: Высш. шк., 1985. – 232 с.
7. Ляпин, С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин. // Концепты: Научные труды Центроконцепта. – Архангельск, 1997. – Вып.1. – С.11–35.
8. Приходько А.М. Концепты і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Премьер, 2008. – 332с.
9. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Геннадий Геннадиевич Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 141 с.
10. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Учеб. пособие. – 5-е изд./Андрей Венедиктович Федоров. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
11. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / Умберто Эко. – СПб.: Symposium, 2006. – 574 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

- О. Henry The Last Leave // <http://www.classicshorts.com/stories/lastleaf.html> О. Генрі. Останній листок. [пер. з англ. Ю. Іванов] // О. Генрі. Останній листок: Оповідання. – К. : Молодь, 1983. – 224 с.